

Brzozowski, Stanisław

Nauki biologiczne w "Studiach i Materiałach z Dziejów Nauki Polskiej"

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 19/4, 756-763

1974

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ponieważ jednak W. Świętosławski opublikował wiele tekstów o nieco innym charakterze, bibliografia wymaga uzupełnienia.

Czytelnika zachodniego z pewnością zainteresowałyby też działalność W. Świętosławskiego jako ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (lata 1935—1939) oraz okoliczności wyjazdu i powrotu ze Stanów Zjednoczonych. O niektórych sprawach z tym związanych pisała A. Dorabalska w autobiograficznej książce *Jeszcze jedno życie*². Interesujące również — jak się wydaje — byłoby dla adresata omawianej publikacji dowiedzieć się nieco o wychowawczych walorach działalności uczonego jako kierownika Zakładu Chemii Fizycznej Uniwersytetu Warszawskiego. Te i inne kwestie związane z W. Świętosławskim wymagają specjalnego opracowania.

Publikacja ta odegra niewątpliwie nader pozytywną rolę w dziele upowszechniania na Zachodzie — zwłaszcza w kręgach polonijnych — osiągnięć koryfeusza polskiej nauki. Miejmy nadzieję, że nie będzie to ostatnia praca w serii „Polish Men of Science” poświęcona chemikowi.

Stefan Zamecki

NAUKI BIOLOGICZNE

W „STUDIACH I MATERIAŁACH Z DZIEJÓW NAUKI POLSKIEJ”

Powstałe w 1953 r. wydawnictwo ciągłe „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” jest najstarszym wydawnictwem Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Pierwsze cztery tomy zawierały różnej objętości prace z wszystkich dziedzin historii nauki, także recenzje i kronikę naukową, potem część tych zadań przejął utworzony w 1956 r. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, a „Studia i Materiały” przeznaczono dla średniej objętości prac specjalistycznych¹. Od 1957 r. wydawnictwo to ukazuje się w czterech seriach: A — dla nauk humanistycznych, B — dla nauk biologicznych i medycznych, C — dla nauk ścisłych i o Ziemi, D — dla nauk technicznych i techniki, później doszła do tego seria piąta — E — dla prac z zakresu metodologii nauki. „Studia i Materiały” stały się więc w konsekwencji tych zmian organem poszczególnych zespołów badawczych Zakładu.

W serii B, jak dotychczas, ukazało się najwięcej zeszytów: do 1973 r. — 24 o objętości 231 arkuszy wydawniczych, średnio 12 arkuszy na zeszyt. Przedmiotem niniejszej analizy będą wszelkie prace biologiczne tej serii z wyłączeniem prac medycznych. Poza zeszytami serii B tematyka biologiczna występowała w „Studiach i Materiałach” sporadycznie — jeden artykuł L. Szyfmana o Jędrzeju Śniadeckim w ostatnim ogólnym tomie z 1956 r. oraz drugi H. Delimat omawiający także przyrodniczą działalność K. Stronczyńskiego w serii E. Trzeba od razu stwierdzić, że seria B stała się przede wszystkim organem historyków przyrodoznawstwa, gdyż na jej 24 zeszyty tematyka medyczna występuje wyłącznie w 3 zeszytach, a częściowo jeszcze w czterech; na 111 prac ogłoszonych w tej serii 93 dotyczą różnych dziedzin nauk przyrodniczych (w tym 4 częściowo medycznych), a 18 wyłącznie nauk lekarskich. Proporcje te należy w zasadzie uznać za prawidłowe, historycy medycyny bowiem posiadają w ramach uczelni własne zakłady i zbiory, własne Towarzystwo i możliwości publikacyjne poza Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN, natomiast dla większości historyków przyrodoznawstwa są to jedyne możliwości wydawania prac średniej objętości, a więc takich, w których

² Por. recenzję z tej książki zamieszczoną w nrze 3/1974 „Kwartalnika”, s. 590—592.

¹ Zob. R. Torchalski: *Dwadzieścia lat „Studiów i Materiałów z Dziejów Nauki Polskiej”*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1973 nr 2 s. 325—331.

można podać szerszą dokumentację czy omówić bardziej szczegółowo ważniejszy problem. W serii B ukazał się też, z racji XI Międzynarodowego Kongresu Historii Nauki w Warszawie i w Krakowie w 1965 r., jeden zeszyt nietypowy (nr 10), zawierający głównie prace syntetyczne z różnych gałęzi nauk przyrodniczych, a także dołączono do niego dwa artykuły z historii matematyki polskiej oraz z historii geodezji, które oczywiście omawiane przez nas tu nie będą. Redaktorami 24 zeszytów serii B byli prof. Jerzy Fierich (7), Ludmiła Karpowiczowa (7), Stanisław Brzozowski (3), prof. Bolesław Skarżyński (2), prof. Bogdan Suchodolski (1) i prof. Antoni Żabko-Potopowicz (1).

Tablica 1. Ilość prac

Dział	Ilość prac	% ogółu	Objętość w stron- nicach	% ogółu	Średnia objętość prac w stronicach
ogólnoprzyrod.	3	3,5	172	4,6	57
biologia	3	3,5	86	2,3	29
botanika	36	38,5	1100	29,7	30
zoologia	6	6,5	340	9,0	57
rolnictwo	26	29,5	1426	39,0	55
leśnictwo	12	13,0	381	10,2	32
weterynaria	5	5,5	193	5,2	28
razem	91	100,0	3698	100,0	41

Biologiczną problematykę „Studiów i Materiałów” reprezentuje 91 prac (nie uwzględniając dwóch nieprzyrodniczych) z zakresu ogólnego przyrodoznawstwa, biologii ogólnej, botaniki, zoologii, rolnictwa, leśnictwa i weterynarii. Dostarczyły je 4 zespoły badawcze Zakładu: botaniki, zoologii, rolnictwa i leśnictwa, istniejący bowiem krótko zespół biologii ogólnej zaraz po śmierci jego kierownika, prof. B. Skarżyńskiego, przestał istnieć. Liczba tych prac pozwala na statystyczne zestawienia i wysnucie na ich podstawie odpowiednich wniosków.

Najwięcej było prac botanicznych z bardzo energicznie prowadzonego przez doc. L. Karpowiczową Zespołu Historii Botaniki, z tym że były one objętościowo szczerplejsze, średnio półtoraarkuszowe. Ilościowo niewiele mniej było prac rolniczych i weterynaryjnych (publikowanych razem), stanowiących prawie 45% łącznej objętości serii, przy czym rolnicze miały zwykle około 3-arkuszową objętość. Trzecie miejsce z kolei zajmuje ilościowo leśnictwo z pracami objętościowo zbliżonymi do botanicznych. Inne dziedziny zajmowały dalsze miejsca, przy czym należy podkreślić, że Instytut Zoologii PAN ma własne wydawnictwo ciągle poświęcone historii („Memorabilia Zoologica” — do 1973 r. 24 zeszyty). W uzupełnieniu tych rozważań formalnych trzeba stwierdzić, że na 21 zeszytów serii B jednolity charakter ma 12 (6 rolniczych, 4 botanicznych, 1 zoologiczny, 1 leśny), a mieszany 9 (4 rolniczo-botaniczne, 1 rolniczo-leśny, 1 botaniczno-zoologiczny, 2 biologiczno-medyczne, 1 ogólnoprzyrodniczy).

Ogólnie biorąc kierunek prac z zakresu przyrodoznawstwa w serii B odbija dobrze zainteresowania i możliwości stojącej w tej chwili do dyspozycji kadry naukowej, jak i pokrywa się z potrzebami Zakładu Historii Nauki i Techniki. Wprawdzie pod względem rzeczowym przeważają prace życiorysowe, z dziejów instytucji naukowych (uczelni, katedr, towarzystw, muzeów) czy analizy zawartości czasopism oraz poszczególnych pozycji literatury naukowej, za mało jest natomiast prac z przeszłości poszczególnych dziedzin, kierunków, sporów nauko-

Tablica 2. Tematyka prac pod względem rzeczowym

Dział	Biografie	Instytut.	Piśmien.	Dyscyplin.	Syntezy	Metodologia
ogólnoprzyrod.	—	2	1	—	—	—
biologia	1	—	—	2	—	—
botanika	10	5	7	10	4	—
zoologia	1	2	—	—	3	—
rolnictwo	5	11	5	3	2	—
leśnictwo	—	3	4	2	1	2
weterynaria	2	2	1	—	—	—
razem	19	25	18	17	10	2

wych w przyrodniczych dyscyplinach, ale prace o takim charakterze wymagają albo współpracy kilku wybitnych specjalistów albo są dziełem pojedynczych fachowców o zamiłowaniu humanistycznym i o znajomości warsztatu historyka. W obu jednak wypadkach o takie publikacje nie jest łatwo. Rozważania metodologiczne występowały dotychczas w naukach biologicznych zupełnie marginesowo, tylko w leśnictwie. Zgodnie z tytułem wydawnictwa przeważała zdecydowanie tematyka polska, z wyraźną przewagą ogólnokrajowej i dla Polski Środkowej, stosunkowo najrównomierniej w historii rolnictwa. Chronologicznie — zgodnie z rozwojem nauk biologicznych — przeważały i dość równomiernie występowały prace o historii nauk biologicznych w XIX i XX w., co ma znaczenie przy dalszych pracach nad syntezą historii nauki w Polsce.

Bardziej szczegółowe rozważania można prowadzić tylko dla nauk rolniczych, leśnych i botaniki, gdyż tematyka ogólnoprzyrodnicza jest pojęciem historycznym związanym z tzw. historią naturalną i dziś nie istniejącą już dyscypliną; właściwa biologia jest nauką młodą, z XX w., i ta jej historia nie była dotąd w serii B prezentowana. Zoologowie posiadają własne historyczne wydawnictwo i doskonale postawiony zakład dokumentacyjny dla badań historycznych, podobnie jak historycy weterynarii dzięki Zakładowi, a dziś ośrodkowi dokumentacyjnemu historii medycyny weterynaryjnej przy Polskim Towarzystwie Nauk Weterynaryjnych. Natomiast historia botaniki, rolnictwa i leśnictwa znajduje oparcie organizacyjne w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN.

Tablica 3. Rejonizacja tematyki

Dział	Świat	Polska ogólnie	Polska Środkowa	Polska Zachodn.	Polska Połudn.	Litwa
ogólnoprzyr.	—	—	2	—	—	1
biologia	—	1	1	—	—	1
botanika	5	10	11	3	3	4
zoologia	—	3	1	—	—	2
rolnictwo	—	7	4	7	6	2
leśnictwo	1	8	1	1	1	—
weterynaria	1	1	—	—	3	—
razem	7	30	20	11	13	10

Tablica 4. Chronologia tematyki

Dział	Do XVI w.	XVI—XVIII	1795—1860	1860—1918	1918—1945	Po 1945	Dłuższe syntezy
ogólnoprzyrod.	—	—	—	3	—	—	—
biologia	—	—	1	2	—	—	—
botanika	2	6	6	4	7	8	3
zoologia	—	—	3	1	1	—	1
rolnictwo	—	3	5	8	6	—	4
leśnictwo	—	—	1	1	1	4	5
weterynaria	—	—	3	—	1	—	1
razem	2	9	19	19	16	12	14

Najwięcej i o najszerszym zasięgu chronologicznym i rejonizacyjnym prac dostarczył zespół botaniki. Była to zasługa zarówno zmarłej niedawno doc. L. Karpowiczowej, jak również kierowanego przez nią doborowego choć niezbyt liczego jego składu. W ciągu ośmiu lat istnienia zespołu opublikowano dzięki niemu szereg cennych prac, które — choć nieraz objętościowo niewielkie — poruszały ważne i nie omawiane dotychczas zagadnienia, tak z botaniki właściwej, jak i farmaceutycznej czy rolniczej. Jedyne dezyderaty co do dalszej twórczości botanicznej dotyczyłyby szerszego uwzględnienia innych rejonów Polski poza Królestwem oraz podejmowania tematów szerszych. Niewiele mniej było w „Studiach” prac rolniczych i weterynaryjnych. Mniej było w nich biografistyki, a także opracowań z dziejów poszczególnych dyscyplin, choć znowu były to prace z reguły zespołowe, nieraz przy udziale kilkudziesięciu autorów, i oczywiście większe. Przy położeniu nacisku — zgodnie z potrzebą dyscypliny, jak i interesem Zakładu Historii Nauki i Techniki — na tematykę od końca XVIII w. do 1939 r., brakowało w tym dziale publikacji o stanie nauki polskiej po 1945 r. Należałoby też w tym dziale zwiększyć ilość prac z dziejów poszczególnych dyscyplin oraz w związku z dalszymi tomami *Historii nauki polskiej* dla okresu międzywojennego. Szeroki zakres tematyczny zaprezentowali w swym pierwszym jak na razie zeszycie leśnicy, kusząc się nawet o rozwijanie tematyki metodologicznej, podobnie jak botanicy, także zagadnień międzynarodowej historii leśnictwa. Brak tu na razie prac dla czasów przedrozbiorowych.

Nasilenia wymagają w działalności Zakładu Historii Nauki i Techniki i w konsekwencji także w „Studiach i Materiałach”, mimo wspomnianych wyżej wyjaśnień, prace ogólnobiologiczne i zoologiczne. Ogłoszone dotychczas dwie prace z historii ewolucjonizmu i jedna o biologicznych poglądach Jędrzeja Śniadeckiego nie mogą absolutnie wystarczać. Zoologowie dostarczyli wprawdzie wiele cennych syntez i innych obszerniejszych prac, ale — jak na rozległość tej dyscypliny — nie jest to dużo. Palącą potrzebą staje się opracowanie dorobku zoologicznego lat 1918—1939.

Ogólniejsze rozważania nad tematyką przyrodniczą serii B zamknąć należy zilustrowaniem liczbowym kadry autorskiej. Wszystkie trzy prace ogólnoprzyrodnicze, a także dwie ogólnobiologiczne były dziełem pojedynczych autorów. Jedną pracą ogólnobiologiczną opracowaną została przez sześciuosobowy zespół. 36 prac botanicznych napisało 28 autorów, w czym tylko 6 prac było zespołowych. Najczęściej piszącymi prace z zakresu historii botaniki byli: prof. J. Mowszowicz (5 prac), prof. H. Bułkowiecki (4), prof. A. Paszewski (3), prof. J. Zabłocki (3), prof. I. Turowska, prof. W. Szafer, prof. M. Kostyniuk, doc. M. Fur-

manowa oraz mgr J. Oleszakowa po 2, inni po jednej. Z historii zoologii na 6 prac cztery dostarczył doc. Z. Fedorowicz, inni po jednej. Najwięcej autorów skupiło rolnictwo, bo aż 49. Dali oni 26 prac, w czym jedną opracowało zbiorowo 26 osób. W dziale tym doc. S. Brzozowski dostarczył 5 prac, doc. M. Wachowski — 3, prof. W. Staniewicz i dr Z. Kosiek po 2. W weterynarii — podobnie jak w biologii — 3 prace opublikował jeden autor — dr K. Millak, inni po jednej. Leśnictwo skupiło 13 autorów, przy czym 2 prace były dziełem dwuosobowych spółek autorskich; prof. Zabko-Potopowicz napisał ich 2, reszta po jednej. Wśród 108 autorów było 57 samodzielnych pracowników naukowych (w tym 35 profesorów).

Można sobie jeszcze zadać pytanie, jakie odbicie znajdowały artykuły przyrodnicze serii B „Studiów i Materiałów” w innych wydawnictwach Zakładu, szczególnie w „Kwartalniku Historii Nauki i Techniki”? Trzeba z góry powiedzieć, że całkiem mierne. Jeszcze w ostatnich tomach ogólnej serii „Studiów i Materiałów” w 1956 r. toczyła się między B. Skarżyńskim a L. Szyfmanem zacięta polemika wokół biologicznych poglądów Jędrzeja Śniadeckiego, później w 1968 r. Z. Kolankowski zaatakował A. Drozdowicza z powodu luk źródłowych w artykule o Kazimierzu Bassaliku. W 1960 r. ukazał się w „Kwartalniku” źródłowy artykuł Z. Fedorowicza o ewolucjonizmie przeddarwinowskim na uniwersytecie wileńskim, w którym autor ustosunkował się do poprzedniej polemiki B. Skarżyńskiego z L. Szyfmanem. Poważniejszych recenzji oczekiwały się w „Kwartalniku” tylko niektóre zeszyty rolnicze (nr 3-8 S. Brzozowski, Z. Kosiek; nr 8 — M. Wachowski; nr 9 — Z. Kosiekowa, nr 17 — J. Steczkowski), niektóre inne (10, 11, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21) omówiono skrótowo, czasem ograniczając się tylko do wyliczenia drukowanych artykułów w notkach bibliograficznych. Nieliczne były wreszcie nekrologi po zmarłych długoletnich współpracownikach Zakładu Historii Nauki i Techniki i autorach umieszczanych w jego wydawnictwach prac: J. Fierichu i W. Szaferze (S. Brzozowski), M. Wachowskim (K. Kosiek), K. Millaku (W. Osińska). Poza „Kwartalnikiem” należy wspomnieć o dwóch pracach W. Szafera umieszczonych w „Organonie” oraz w obcojęzycznym tomie monograficznym Zakładu, a które były częściowo przedtem publikowane w „Studiach”. Omawianie odbicia prac przyrodniczych serii B poza wydawnictwami Zakładu przekracza w tej chwili możliwości autora.

Przystępując do bardziej szczegółowej oceny dorobku nauk przyrodniczych w serii B. „Studiów i Materiałów” staje autor przed trudnościami, wynikającymi nie tylko z szerokiego wachlarza omawianych dyscyplin i problemów, których przecież równie dobrze znać nie może, nie tylko wobec rozproszenia tematyki i różnorodności gatunku opracowań, ale też przed kłopotami wynikającymi ze specyfiki historii nauki. Dla uwypuklenia bowiem prac oryginalnych w stosunku do reprodukcyjnych nie wystarczy oparcie się ich na nie znanym czy dotąd nie wykorzystanym materiale źródłowym, ale umiejętność wyłowienia przez autorów odpowiednich w swych dyscyplinach wątków teoretycznych w drukowanej literaturze fachowej i historycznej oraz odpowiedniego ich skomentowania. Takiej oceny dokonują zwykle specjaliści w recenzjach wewnętrznych przed opublikowaniem, których autor niniejszego artykułu znać nie mógł, wskutek czego jego wywody muszą nosić na sobie piętno subiektywności i dyskusyjności.

Analizę dorobku rozpocząć należy od prac ogólnoprzyrodniczych. Są to artykuły większe, gruntowne, wypełniające lukę w naszej historiografii. W grupie tej mieszczą się: oparty na trudnodostępnych archiwaliach artykuł Z. Fedorowicza o organizacji studiów przyrodniczych na uniwersytecie wileńskim do 1832 r.; podobny C. Orlikowskiej o zasługach przyrodników rosyjskich w Cesarstwie Warszawskim (1871—1914) w kształceniu polskich biologów (niestety opublikowano tylko część I, dwie dalsze nie zostały dokończone). Trzecią pracą z tej grupy jest analiza dorobku zasłużonego czasopisma przyrod-

niczego „Pamiętnik Fizjograficzny” (1881—1922), dokonana przez R. Danysz-Fle-szarową.

Wszystkie trzy prace biologiczne należą do drobniejszych, największą z nich było wspomniane już opracowanie L. Szyfmana o Śniadeckim. Dwie dalsze dotyczyły recepcji ewolucjonizmu w Królestwie Polskim i obie były swego czasu nagrodzone: zbiorowa 6 autorek o recepcji darwinizmu w drugiej połowie XIX w. w Królestwie i C. Orlikowskiej o ewolucjonizmie wśród lekarzy i przyrodników warszawskich do 1900 r. Prace te nie były oparte na materiale archiwalnym i poruszały wąskie zagadnienia.

Najciekawiej i najwszechstronniej przedstawia się dorobek botaniki, mimo stosunkowo niewielkiej objętości prac i w wielu wypadkach ich wąskiej, niejako drugoplanowej, tematyki. Do publikacji posiadających trwałą wartość należą seria artykułów A. Paszewskiego o Albercie z Lauingen, źródłowa praca T. Sulmy i Z. Schwarzwówny o dziejach botaniki na Pomorzu Gdańskim, seria prac H. Bukowieckiego i współpracowników z botaniki farmaceutycznej, naukoznawcza analiza twórczości uczonego — oparta na życiorysach kilkudziesięciu najwybitniejszych botaników krajowych i zagranicznych XIX i XX w. — pióra W. Szafera, cenne wspomnienia J. Mowszowicza o botanice i botanikach wileńskich oraz szereg jego przeglądowych artykułów z systematyki i florystyki krajowej, wspomnieniowe ujęcia J. Zabłockiego o botanice i botanikach krakowskich oraz analiza botanicznej zawartości dzieł G. Rzączyńskiego. W zakresie biografistyki na uwagę zasługują artykuły I. Turowskiej o Marii Chmielińskiej i J. Szulety o Zygmuncie Wóycickim. Z innych prac botanicznych podnieść należy opublikowanie po raz pierwszy w języku polskim jednego z najciekawszych polskich dzieł botanicznych XIX w. — M. Leszczyca-Sumińskiego *Przyczynek do poznania historii rozwoju paproci* oraz powstałe na podstawie archiwaliów gromadzonych do historii botaniki polskiej przez W. Szafera dwie prace J. Oleszakowej o botanice i botanikach w Krzemieńcu. Można śmiało stwierdzić, że zapoczątkowana przez J. Rostafińskiego a kontynuowana przez B. Hryniewieckiego historia botaniki polskiej znalazła godnych następców w Zespole Historii Botaniki Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN.

Nieco inaczej przedstawia się sprawa z historią zoologii w ramach serii B. Ciekawsze prace źródłowe i analityczne z tej dziedziny ukazują się poza Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN. W „Studiach i Materiałach” przede wszystkim należy wspomnieć nieco większe artykuły syntetyczne G. Brzęka o zoologii polskiej w latach 1860—1918 oraz Z. Fedorowicza o zoologii polskiej w latach 1914—1939. Jako zarysowe ujęcia prawie wszystkie prace zoologiczne serii B nie powołują się na archiwalia ani z natury rzeczy nie przeprowadzają wnikliwszych rozważań nad poglądami poszczególnych uczonych na podstawie ich publikowanego dorobku.

Rolnictwo jest dziedziną niezmiernie rozległą, powiązana wieloma niemi z naukami biologicznymi, do których się oczywiście zalicza jako nauka stosowana, ale też z naukami humanistycznymi, ścisłymi, o Ziemi. Posiada rozległą historiografię, przede wszystkim od strony historyczno-gospodarczej. Tematyką historii nauk rolniczych zajmują się autorzy w różnych ośrodkach i w specyficzny sposób, instytucjonalnym dla niej oparciem jest w Polsce głównie Zespół Historii Nauk Rolnych Zakładu Historii Nauki i Techniki PAN. Stąd też w serii B „Studiów i Materiałów” mniej spontaniczności, a więcej dbałości o równomierny chronologicznie, rejonizacyjnie i problemowo dobór opracowań. Są to z reguły prace obszerniejsze, oparte na źródłach archiwalnych, poruszające większe i ważniejsze dla tej dziedziny zagadnienia. Mniej jest tu zarysowanych przeglądów i biografistyki, traktowanej zresztą szerzej i problemowo, natomiast więcej prac z historii uczelni rolniczych, towarzystw naukowych, czasopiśmiennictwa i literatury rolniczej. Stosunkowo niewiele prac o przeszłości poszczególnych dyscyplin kompensuje fakt, że są to z reguły opracowania zbiorowe i większe, dotyczące tak ważnych dla

rolnictwa dziedzin, jak hodowla roślin, chemia rolna, gleboznawstwo czy, wyjątkowo w skali regionalnej, rybactwo. Najwięcej też w tym dziale artykułów o Ziemiach Zachodnich.

Potrzeby historiografii rolnictwa spowodowały powstanie wielu prac o ważniejszych w Polsce i dla Polski uczelniach rolniczych, jak Fiericha i Kosieka o wydziale rolnym UJ w latach 1934—1945 (kontynuacja przedwojennej pracy Fiericha), dwie prace o genezie Wydziału Rolniczo-Leśnego Uniwersytetu Poznańskiego (M. Wachowskiego i polemiczne dla niej J. Brody), nie zastąpione w wartości wspomnienia o Wydziale Rolniczym Uniwersytetu Wileńskiego (jego twórcy i obrońcy W. Staniewicza), źródłowa praca M. Strzemskiego o instytucie rolniczo-leśnym w Puławach w latach 1869—1914, S. Brzozowskiego o szkole rolniczej w Czernichowie, M. Wachowskiego o szkole rolniczej w Żabikowie, wreszcie S. Brzozowskiego o studiach rolniczych i przyrodniczych Polaków na Uniwersytecie Wrocławskim (1811—1918). Opublikowano też dwie prace Z. Kosiekowej o Towarzystwie dla Popierania Polskiej Nauki Rolnictwa oraz S. Jełowickiego i M. Markijanowicza o Polskim Towarzystwie Zootechnicznym.

Z prac dotyczących literatury i czasopiśmiennictwa największe znaczenie mają: opracowanie dziejów czołowego naukowego czasopisma rolniczego „Roczników Nauk Rolniczych” dla lat 1903—1948 (głównie jednak dla okresu międzywojennego), dokonane przez ich długoletniego naczelnego redaktora W. Schramma, zarys dziejów polskiej bibliografii rolniczej Z. Kosieka oraz rozważania o źródłach wiedzy agrotechnicznej w dawnej Polsce W. Ochmańskiego. Problem autorstwa pierwszej polskiej książki rolniczej *Gospodarstwa* Anzelma Gostomskiego podjął z nowej strony J. Mitkowski. Zarysy syntetyczne nauk rolniczych w Polsce do końca XVIII w. opublikowali S. Ingłot, a dla lat 1795—1918 S. Brzozowski. Nie ulega jednak wątpliwości fakt, że niezależnie od kontynuowania dotychczasowej polityki zamawiania prac, trzeba będzie w historii rolnictwa przejść intensywniej do analizy dorobku, tak w głównych, jak i w podstawowych naukach rolniczych w Polsce.

Historia weterynarii rozwijała się dotychczas poza Zakładem Historii Nauki i Techniki PAN, a prace z tej dziedziny, publikowane w „Studiach” tylko w niewielkim odsetku, inspirował zespół rolniczy zakładu, głównie zaś ukazywały się, zresztą sporadycznie, w „Medycynie Weterynaryjnej”. Ponieważ na razie nic nie zapowiada zmiany w tej sytuacji, wystarczy przypomnieć trzy interesujące, choć nie oparte na archiwaliach opracowania zasłużonego historyka weterynarii w Polsce K. Millaka: o zasługach cudzoziemców dla rozwoju polskiej weterynarii, o nauczaniu weterynarii we Lwowie przed 1881 r., tj. przed powstaniem tam Akademii Medycyny Weterynaryjnej, wreszcie sumienną pracę o czasopiśmiennictwie weterynaryjnym w Polsce do 1939 r. Poza tym w pełni wykorzystując archiwalną pracę o weterynarii na UJ do połowy XIX w. dała R. Rakoczy i analogiczną, choć w większości dotyczącą medycyny, w związku z biografią Sebastiana Girtlera, K. Mrozowska.

Trudno jest z przyczyn wyżej podanych omawiać szerzej dorobek Zespołu Historii Nauk Leśnych, którego działalność się dopiero rozwija i nie zdążyła jeszcze w pełni znaleźć odbicia w „Studiach i Materiałach”. Przewodzą tu oczywiście prace kierownika zespołu, prof. Żabko-Potopowicza, nad dziejami piśmiennictwa leśnego w Polsce do 1939 r. oraz jego rozważania nad przemianą poglądów na treść i podział nauk leśnych. Z innych podkreślić należy artykuły H. Błaszyka o rozwoju myśli geograficzno-leśnej i S. Smólskiego o problemie muzeów leśnych w Polsce, a z prac o szerokiej podbudowie archiwalnej J. Bartysia o mechanizacji prac leśnych w Królestwie Polskim do 1914 r. oraz inicjującą cykl artykułów leśnych z Polski Południowej S. Brzozowskiego i Z. Kosieka o początkach nowoczesnego leśnictwa w Galicji (1782—1815).

Działalność z historii nauk przyrodniczych rozwijała się w Zakładzie Historii Nauki i Techniki PAN oraz znajdowała odbicie w odpowiedniej serii „Studiów i Materiałów”. Nie była ona wolna od ujęć niewystarczających czy dyskusyjnych, ale też i to w większości może się poszczycić pracami rzetelnymi, interesującymi, niezbędnymi. Wskazuje na to szybkie rozchodzenie się zeszytów serii B, wzrastający udział autorów z zewnątrz, dążność do wydawania zeszytów jednolitych dyscyplinarnie, które są poszukiwane i cenione przez odbiorców spoza zespołów Zakładu. Zespoły te jako głównie zainteresowane i odpowiedzialne za poszczególne zeszyty starają się z pewnością o ich właściwą zawartość, ogólnie jednak biorąc życzyć by sobie należało większej równomierności w tematyce, pogłębienia zagadnień ogólnych, szerszej bazy źródłowej, nieunikania tematów interdyscyplinarnych, zwiększenia — ze względu na potrzeby *Historii nauki polskiej* — prac dla okresu międzywojennego.

Stanisław Brzozowski

NOTATKI BIBLIOGRAFICZNE

Luis S. Granjel: *La frenologia en Espana (Vida y obra de Mariano Cubi)*. Salamanca 1973 Universidad de Salamanca ss. 75, ilustr. „Cuadernos de Historia de la Medicina Española”. Monografias 24.

Instytut Historii Medycyny Hiszpańskiej Uniwersytetu w Salamance jest prężnym i może najbardziej zasłużonym ośrodkiem w propagowaniu ojczyściej historii medycyny. Wydaje on w starannej szacie graficznej czasopismo „Cuadernos de Historia de la Medicina Española”. Czasopismo to jest u nas mało czytane, być może nie tylko z powodu znikomej liczby egzemplarzy, ale i ze względu na barierę językową. Pismo redaguje prof. Luis S. Granjel, kierownik katedry historii medycyny w Salamance. Obok „Cuadernos” (do 1972 r. wyszło 12 tomów), redakcja ogłasza jeszcze serię monografii (dotychczas ukazało się ich 24). W ostatniej z nich przedstawiono rozwój tak mało u nas rozpowszechnionej frenologii, która jako teoria osiągnęła swój szczyt na przełomie XVIII i w pierwszej połowie ubiegłego wieku. Po wykazaniu jej fałszywych założeń frenologia dość szybko została przez świat zapomniana, aczkolwiek cieszyła się dużym rozgłosem i popularnością, tak w zachodniej Europie, jak i w Ameryce.

Zainteresowanie historią rozwoju frenologii w Hiszpanii datuje się od 1950 r. Granjel wymienia np. w latach 1950—1969 11 prac na ten temat.

Pierwszy, dość zwięzły rozdział monografii poświęcił autor hipotezie i jej twórcy Franz-Josephowi Gallowi (1758—1828). Pierwszą lekcję swej nauki podał Gall w Wiedniu w 1796 r. Doktryna rozprzestrzeniła się na początku XIX w. w Niemczech, skąd dotarła do Danii, Holandii i Szwajcarii. Gallowi towarzyszył w krzewieniu nowej teorii Johann Christoph Spurzheim (1776—1834). Ze względu na wrogie stanowisko kościoła wobec frenologii obaj uczeni przenieśli się w 1807 r. do Paryża, gdzie Gall zamieszkiwał do śmierci. Następnie frenologia przyjęła się w Anglii (gdzie nawet w 1882 r. zaczął ukazywać się „Phrenological Journal”) i nieco później w Stanach Zjednoczonych Ameryki Północnej.

Zmniejszenie zainteresowania frenologią wiąże się z publikacjami Flourensa *Examen de la phrénologie, réfutation des doctrines matérialistes de Gall, Spurzheim et Broussais* (Paris 1842) i Louis F. Lélut’a *Rejet de l’organologie phrénologique* (Paris 1843).